

Ian Morris

VERWOESTING &
VOORUITGANG

Hoe oorlog de menselijke beschaving
heeft gevormd

Vertaald door
Conny Sykora
Jacinthe Sykora
Vera Sykora

Spectrum

Uitgeverij Unieboek | Het Spectrum bv, Houten – Antwerpen

Spectrum maakt deel uit van Uitgeverij Unieboek | Het Spectrum bv,
Postbus 97
3990 DB Houten

© 2014 Ian Morris

© 2014 Nederlandstalige uitgave: Uitgeverij Unieboek | Het Spectrum bv, Houten – Antwerpen

© 2014 kaarten Michele Angel

Oorspronkelijke uitgave: Farrar, Straus and Giroux, New York

Eerste druk 2014

Oorspronkelijke titel: *War! (What is it good for?)*

Vertaald door: Conny Sykora, Jacinthe Sykora en Vera Sykora

Redactie en register: Ewout van der Hoog

Omslagontwerp: Bloemendaal & Dekkers

Omslagafbeelding: Bloemendaal & Dekkers / iStock

Opmaak: Elgraphic bv, Vlaardingen

Dit boek is ook leverbaar als ebook: ISBN 978 90 00 33940 2

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 Auteurswet 1912, juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB, Hoofddorp).

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN 978 90 00 33939 6

NUR 680

www.ianmorris.org

www.unieboekspectrum.nl

Inhoud

Inleiding: goed voor de begrafenisondernemer	11
Hoofdstuk 1: Woestenij?	
Oorlog en vrede in het Oude Rome	41
Hoofdstuk 2: Het Beest gekooid	
De productieve oorlog	87
Hoofdstuk 3: De barbaren slaan terug	
De contraproductieve oorlog, 1-1415	147
Hoofdstuk 4: De Vijfhonderdjarige Oorlog	
Europa verovert (bijna) de wereld, 1415-1914	212
Hoofdstuk 5: Orkaan van geweld	
De oorlog om Europa, 1914-1989	299
Hoofdstuk 6: Van nature gewelddadig	
Chimpansees van Gombe op oorlogspad	365
Hoofdstuk 7: Laatste hoop voor de wereld	
Het Amerikaanse wereldrijk, 1989- ?	420
Noten	499
Aanvullende lectuur	523
Bibliografie	553
Dankwoord	607
Register	609

Lijst van illustraties

0.1	‘Menukaart’ van bestuursvormen (Niall Ferguson)	38
1.1	Locaties binnen het Romeinse Rijk, 83 n.Chr., in hoofdstuk 1	42
1.2	Germaanse soldaat in de Romeinse hulptroepen	44
1.3	‘Barbaren’ met in Dacia gedode vijanden, jaren 110 n.Chr.	53
1.4	Scheepswrakken en lood in Middellandse Zee, 900-1 v.Chr.	60
1.5	Romeinse mariniers enteren vijandelijk schip	67
1.6	Locaties buiten het Romeinse Rijk, in hoofdstuk 1	73
1.7	Gevecht tussen Yanomami-mannen, begin jaren 1970	77
2.1	Griekse voetsoldaat verwondt Pers met speer, 470 v.Chr.	88
2.2	Grote rijken in de oudheid, 250 v.Chr. tot 300 n.Chr.	91
2.3	Boeren en krijgers: de lucky latitudes	101
2.4	Locaties van militaire vernieuwingen, 9300-500 v.Chr.	114
2.5	Militaire en sociale ontwikkelingen, 10.000-1 v.Chr.	117
2.6	Strijdfaferelen op grotschildering, 10.000-5000 v.Chr.	119
2.7	De Stele van de Gieren, houtreliëf, circa 2450 v.Chr.	120
2.8	Farao Ramses II tijdens Slag bij Kadesh, 1274 v.Chr.	125
2.9	Omvang Euraziatische grote rijken, 3000 v.Chr. tot 117 n.Chr.	138
2.10	Gewelddoden in steentijd, oudheid en twintigste eeuw	145
3.1	Locaties in westelijk Eurazië, in hoofdstuk 3	148
3.2	Locaties in Azië (drie rijken), in hoofdstuk 3	151

3.3	Asymmetrische oorlogen op de steppen, 700 v.Chr. tot 300 n.Chr.	153
3.4	Ruiterstandbeeld van keizer Marcus Aurelius, 161-180 n.Chr.	161
3.5	Romeinse troepen steken dorpschutten in brand, circa 180 n.Chr.	162
3.6	Omvang staten in Euraziatische lucky latitudes, 1-1400 n.Chr.	171
3.7	Omvang staten in Euraziatische lucky latitudes, afname	172
3.8	Christelijke en moslimruiterij in Slag bij Damietta, 1218	179
3.9	Locaties in Oost-Azië en Oceanië, in hoofdstuk 3	192
3.10	Locaties in Afrika, in hoofdstuk 3	198
3.11	Locaties in de beide Amerika's, in hoofdstuk 3	201
3.12	Geografische oriëntatie van de continenten	204
4.1	Locaties in Azië, in hoofdstuk 4	213
4.2	Het oudste echte kanon ter wereld, Mantsjoerije, 1288	217
4.3	Locaties in Europa, in hoofdstuk 4	219
4.4	Locaties in Afrika, in hoofdstuk 4	229
4.5	Franse en Portugese galjoenen bij Brazilië, mogelijk 1562	232
4.6	Brief van Willem Lodewijk over in salvo's vuren, 1594	239
4.7	Locaties in de beide Amerika's, in hoofdstuk 4	248
4.8	Schedel nr. 25, afkomstig van de Slag bij Towton, 1461	258
4.9	Routes van driehoekshandel over de Atlantische Oceaan	260
4.10	Loonverschillen Noordwest- en Zuid-Europa, 1500-1750	265
4.11	Spaanse opstandelingen tegen Franse troepen, 2 mei 1808	274
4.12	Zoeloeprijs Dabulamanzi kaMpande met strijders, 1879	283
4.13	Omvang Europese koloniale rijken, circa 1900	284
4.14	Gewelddoden in vijf perioden, van steentijd tot 19de eeuw	297
4.15	Productie per hoofd in acht grote economieën, 1500-1913	297
5.1	Locaties in Europa (wereldoorlogen), in hoofdstuk 5	301
5.2	Productie per hoofd in vijf grote economieën, 1750-1913	304
5.3	Omvang van vijf grote economieën, 1820-1913	305
5.4	Maritieme macht van acht grote marinevloeden, 1880-1914	306
5.5	Mackinders kaart van hartland, binnenste en buitenste ring	308
5.6	Duitse troepen dringen binnen via Pont-Arcy, 27 mei 1918	321

5.7	Britse gesneuvelden bij Songueval, maart 1918	323
5.8	Omvang van vijf grote economieën, 1913-1939	326
5.9	Locaties in Azië (oorlogen 1931-1983), in hoofdstuk 5	332
5.10	Verbrande kinderen in treinstation in Shanghai, 1937	334
5.11	Duitse artillerist in de Slag bij Koersk, juli 1943	343
5.12	Eerste Russische kernproef, 29 augustus 1949	349
5.13	Omvang van vijf grote economieën, 1943-1983	352
5.14	Omvang kernarsenalen VS en Sovjet-Unie, 1945-1983	356
5.15	Amerikanen in Zuid-Vietnam, begin 1968	359
6.1	Locaties in Afrika (oorlogsgebieden), in hoofdstuk 6	366
6.2	Chimpansees in Arnhemse dierentuin, eind jaren 1970	367
6.3	Oorlog van de Ngogo-chimpansees, 1998-2009	368
6.4	Bonobovrouwen wrijven elkaars geslachtsdelen op	370
6.5	Familiestamboom met voorouder van mens en mensapen	371
6.6	Vechtende mieren van geslacht <i>Plectroctena</i> , Tanzania	380
6.7	Verspreidingsgebieden mensapen en vindplaatsen oermens	383
6.8	Skeletten van <i>Homo ergaster</i> en <i>Australopithecus afarensis</i>	390
6.9	Gewelddoden in vier perioden, 10.000 v.Chr. tot 2000 n.Chr.	407
6.10	Michail Gorbatsjov en Ronald Reagan	419
7.1	Gewelddoden in vijf perioden, 10.000 v.Chr. tot 2013 n.Chr.	422
7.2	Groei bnp per hoofd in zeven economieën, 1980-2010	423
7.3	Locaties in Europa (Europese Unie), in hoofdstuk 7	433
7.4	Locaties in Afrika en M.-O. (Grote Spel), in hoofdstuk 7	438
7.5	Trainingscentrum Fort Irwin, Californië, 2011	449
7.6	Eerste eilandketen, Oost-Azië	450
7.7	Economische groei van VS, China en India, 2011-2060	463
7.8	VS-economie als deel van wereldeconomie, 1950-2010	465
7.9	Opwarming van de aarde: 'boog van instabiliteit'	467
7.10	Opwarming van de aarde: schatting NASA, 1910-2010	468
7.11	Antiraketafweersysteem IJzeren Koepel, Tel Aviv, 2012	470
7.12	Onbemande stealthstraaljager bij vliegdekschip, 2013	474

Inleiding: goed voor de begrafenisondernemer

Het had niet veel gescheeld, of ik was op mijn drieëntwintigste gesneuveld.

Het was 26 september 1983, rond half tien 's avonds. Op mijn kamer in het Engelse Cambridge zat ik op mijn oude schrijfmachine verwoed te tikken aan het eerste hoofdstuk van mijn proefschrift over een archeologisch onderwerp. Ik had net vier maanden veldwerk op de Griekse eilanden gedaan. Mijn werk schoot op. Ik was verliefd. Het leven lachte mij toe. Ik had niet het minste vermoeden dat op datzelfde moment Stanislav Petrov ruim 3000 kilometer verderop overwoog of hij mij moest doden.

Als plaatsvervangend wachtcommandant van de Serpukhov-15-bunker, het commandocentrum van waaruit het luchtruim van de Sovjet-Unie in de gaten werd gehouden, was Petrov verantwoordelijk voor de analyse en de beoordeling van binnenkomende waarschuwingen. Als technicus en programmeur was hij iemand die methodisch te werk ging en – tot mijn geluk – niet snel in paniek raakte. Maar zelfs hij veerde op uit zijn stoel toen kort na middernacht Moskouse tijd het raketwaarschuwingssysteem alarm sloeg. Op de gigantische kaart van het noordelijk halfrond, die een hele muur van de controlekamer besloeg, lichtte een rood lampje op: vanuit Montana was een raket afgevuurd.

Boven de landkaart verschenen de rode letters die Petrov het meest vreesde: 'AFVUREN'.

De computers voerden een nieuwe analyse van de gegevens uit. Opnieuw sprongen de rode lampjes aan en ditmaal was de boodschap onmiskenbaar 'AFVUREN – ZEER BETROUWBAAR'.

In zekere zin had Petrov dit moment voelen aankomen. Zes maan-

den eerder had Ronald Reagan Moedertje Rusland als het Rijk van het Kwaad bestempeld. Hij had gedreigd met een Amerikaans ruimteschild, waarmee er een einde zou komen aan het op wederzijdse afschrikking gebaseerde machtsevenwicht dat bijna veertig jaar lang voor vrede had gezorgd. Kort daarop had hij aangekondigd vaart te willen maken met het plaatsen van nieuwe raketten, die Moskou binnen vijf minuten zouden kunnen bereiken. Vervolgens had een Zuid-Koreaans passagiersvliegtuig, kennelijk uit de koers geraakt, zich in het luchtruim boven Sibirië begeven als wilde het de draak steken met de Russische kwetsbaarheid. De Sovjetluchtmacht wist het toestel pas na enkele uren te traceren en haalde het vervolgens met een gevechtsvliegtuig neer, luttele ogenblikken voordat het opnieuw het internationale luchtruim zou kiezen. Alle inzittenden, onder wie een Amerikaans congreslid, kwamen om. En nu was volgens de satelliet-schermen dan het moment aangebroken waarop de imperialisten de ultieme stap hadden gezet.

En toch ... Petrov wist dat de Derde Wereldoorlog er anders uit zou zien. Bij een Amerikaanse *first strike* zouden duizend Minuteman-raketten over de Noordpool komen aanstormen die in een inferno van straling en vuur voor een golf van vernietiging zouden zorgen: een waanzinnige, nietsontziende poging om de Sovjetraketten in hun silo's te vernietigen, zodat Moskou met geen mogelijkheid zou kunnen terugslaan. Het afvuren van één enkele raket was waanzin.

Petrov diende zich aan de richtlijnen te houden en de vereiste storingstesten uit te voeren, maar daar was geen tijd voor. Hij moest nu beslissen of de wereld zou vergaan.

Hij greep de telefoon. 'Ik meld u dat het om een vals alarm gaat,' zei hij zo zakelijk mogelijk tegen de officier van dienst aan de andere kant van de lijn.

De officier stelde geen vragen en leek kalm. 'Begrepen.'

Even later werd het alarm uitgeschakeld. Petrovs medewerkers haalden opgelucht adem. De technici richtten zich op de voorgeschreven procedure en controleerden het systeem op defecten. Maar toen –

'AFVUREN'.

Daar was het rode woord weer. Een tweede lampje verscheen op de kaart; er was nog een tweede raket onderweg.

En toen sprong er nog een lampje aan. En nog een, en nog een, totdat

uiteindelijk de hele kaart vuurrood oplichtte. Nu namen de algoritmen waaraan Petrov had meegeschreven het over. Even ging het scherm boven de kaart op zwart. Toen verscheen er een nieuwe waarschuwing, die het einde van de wereld aankondigde.

‘RAKETAANVAL’.

Dit bericht werd automatisch door de grootste supercomputer van de Sovjet-Unie aan de legerleiding doorgegeven. Iedere seconde telde. Elk moment zou de belangrijkste beslissing ooit aan de bejaarde en ziekelijke Joeri Andropov worden voorgelegd, de secretaris-generaal van de Communistische Partij.

U mag dan geen belangstelling hebben voor oorlog, zou Trotski hebben gezegd, maar de oorlog heeft wel grote belangstelling voor u. Cambridge was – en is nog steeds – een slaperig universiteitsstadje, ver verwijderd van de machtscentra. Maar in 1983 was het omringd door luchtmachtbases die Moskou hoog op zijn lijst van potentiële doelwitten had staan. Had de generale staf van de Sovjet-Unie destijds geloof gehecht aan Petrovs algoritmen, dan zou ik nog geen kwartier later verteerd zijn door een vuurbal die nog heter was dan het oppervlak van de zon. King’s College en zijn koor, de grazende koeien en de voorbijglijdende punters, de geleerden in hun toga’s die aan de *high table* de karaf met port aan elkaar doorgeven – van dat alles zou niet veel meer dan wat radioactief stof overgebleven zijn.

Hadden de Sovjets hun raketten alleen tegen militaire doelen ingezet volgens de *counterforce*-strategie en hadden de Verenigde Staten hen met gelijke munt terugbetaald, dan was ik een van de ongeveer honderd miljoen mensen geweest die op dag één van de oorlog opgeblazen, verbrand of radioactief besmet zouden zijn. Maar dat scenario is niet erg waarschijnlijk. Slechts drie maanden voor Petrovs moment van de waarheid had het Amerikaanse Strategic Concepts Development Center een oorlogssimulatie gedaan om te zien hoe de eerste fase van een wederzijdse nucleaire aanval zou kunnen verlopen. De uitkomst: geen van de spelers wist zich te beperken tot een aanval op uitsluitend militaire doelen. In elk scenario werd uiteindelijk ook de *countervalue*-strategie toegepast, waarbij niet langer alleen raketsilo’s maar ook steden werden aangevallen. In dat geval liep het aantal slachtoffers in de eerste paar dagen op tot ongeveer een half miljard en in de weken en maanden

daarna eisten de nucleaire fall-out, honger en verdere gevechtshandelingen nog eens een half miljard levens.

Maar in de echte wereld trok Petrov wel degelijk een grens. Hoewel hij later toegaf dat hij had staan trillen op zijn benen, was hij erin geslaagd om niet op zijn computerprogramma's maar op zijn gevoel af te gaan en had hij de officier van dienst gemeld dat ook dit vals alarm was. De waarschuwing voor een raketaanval werd ingetrokken voordat hij de top van de commandostructuur had bereikt. Twaalfduizend Sovjet-raketkoppen bleven in hun silo's; een miljard aardbewoners ontsprongen de dans.

Petrov mocht dan de wereld gered hebben, dat betekende niet dat hij daarvoor werd beloond met een borst vol onderscheidingen. In plaats daarvan een kreeg hij een officiële reprimande omdat hij zijn papierwerk niet op orde had en van het protocol was afgeweken: de beslissing om de aarde te vernietigen lag bij de secretaris-generaal en niet bij hem. Hij werd overgeplaatst naar een minder gevoelige functie, ging met vervroegd pensioen en kreeg een mentale inzinking. Toen na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie zijn pensioen niet langer uitbetaald werd, verviel hij tot diepe armoede.*

Zo'n wereld, waarin het voortbestaan van de mensheid afhing van knullige techniek en het impulsieve oordeel van computerprogrammeurs, was natuurlijk volslagen krankzinnig geworden. Ook destijds dachten veel mensen er zo over. In het vrije Westen gingen miljoenen mensen de barricaden op om te protesteren tegen de Bom of het agressieve buitenlandse beleid van hun regering. Of zij stemden op politici die eenzijdige ontwapening beloofden. Aan de Sovjetkant, waar mensen deze vrijheden niet hadden, lieten wat meer dissidenten dan gewoonlijk hun stem horen om vervolgens meteen aan de geheime politie verraden te worden.

Maar noch het een, noch het ander haalde veel uit. Westerse leiders werden met een nog grotere meerderheid van stemmen herkozen en

* Als dank voor het redden van de wereld ontving Petrov in 2004 een oorkonde en een geldbedrag van duizend dollar van de Association of World Citizens in San Francisco. In 2013 ontving hij de Duitse Dresden-prijs, bestaande uit een bedrag van 25.000 euro. Meer donaties kunnen worden overgemaakt via www.bright-starsound.com.

schaften nog geavanceerdere wapens aan; de Sovjetregering bouwde nog meer raketten. In 1986 telde de wereld het recordaantal van meer dan zeventigduizend kernkoppen. En de meltdown van de reactor in Tsjernobyl vormde een voorproefje van wat ons nog meer boven het hoofd zou kunnen hangen.

Het volk schreeuwde om antwoorden en in hun verlangen naar een nieuw geluid keerden jongeren aan weerskanten van het IJzeren Gordijn zich af van de oude garde van gecompromitteerde politici. Als spreekbuis van een nieuwe post-babyboomgeneratie kwam Bruce Springsteen met zijn krachtige cover van het beste protestlied tegen de Vietnamoorlog, de Motown-klassieker 'War' van soullegende Edwin Starr, opnieuw regelrecht in de top tien terecht:

War!
Huh, good God.
What is it good for?
Absolutely nothing.
Say it, say it, say it ...

Oooh, war! I despise
Because it means destruction
Of innocent lives
War means tears
To thousands of mothers' eyes
When their sons go to fight
And lose their lives ...

War!
It ain't nothing but a heartbreaker.
War!
Friend only to the undertaker ...

Vrede voor onze tijd*

Goed voor de begrafenisondernemer? Dat wil ik in dit boek bestrijden – of in ieder geval ten dele.

Oorlog heeft de begrafenisondernemer helemaal niet zoveel opgeleverd. Het is misschien wel de grootste paradox van de geschiedenis: oorlog betekent massale slachtpartijen, maar is niettemin altijd de grootste vijand van de begrafenisondernemer geweest. In tegenstelling tot wat het liedje beweert, is oorlog wel degelijk ergens goed voor geweest: over de lange termijn gezien heeft oorlog ons meer veiligheid en rijkdom gebracht. Oorlog is een verschrikking, maar het alternatief zou – alweer over de lange termijn – nog erger zijn geweest.

Deze stelling zal voor veel controverser zorgen, dus laat ik uitleggen wat ik bedoel. Daarvoor heb ik vier argumenten.

Ten eerste heeft oorlog geleid tot het ontstaan van grotere, beter georganiseerde samenlevingen, waarin de kans om als individu door geweld om het leven te komen aanzienlijk kleiner is. Deze constatering is gebaseerd op een van de belangrijkste ontdekkingen die archeologen en antropologen in de afgelopen eeuw hebben gedaan, namelijk dat samenlevingen in de steentijd opvallend klein waren. Vooral door de beperkte hoeveelheid beschikbaar voedsel leefden mensen vaak in groepen van hooguit enkele tientallen leden, soms in dorpen van een paar honderd en in heel uitzonderlijke gevallen in stadjes van een paar duizend inwoners. Deze gemeenschappen vergden niet veel interne organisatie en stonden vaak wantrouwig of zelfs vijandig tegenover buitenstaanders.

Meningsverschillen werden over het algemeen vreedzaam beslecht, maar besloot iemand geweld te gebruiken, dan bestonden er voor hem (en in enkele gevallen voor haar) veel minder restricties dan voor burgers van moderne staten. Zo nu en dan raakte een groep of dorp dermate door geweld ontwricht dat alle leden ervan door ziekte of honger stierven. Meestal werd er evenwel slechts op kleine schaal gedood en eisten voortdurende rooftochten en bloedwraak de meeste slachtoffers. Toch

* Het is het soort detail waar alleen hoogleraren belang aan hechten, maar het was ‘vrede voor onze tijd’ – en niet ‘vrede in onze tijd’ – waarvoor Neville Chamberlain in 1938 naar eigen zeggen in München had gezorgd.

betekende dit onophoudelijke kleinschalige geweld een enorme aanslag op de relatief kleine bevolking. Volgens de meeste schattingen stierf in de steentijd tien tot twintig procent van alle mensen door toedoen van een ander.

De 20ste eeuw staat hiermee in schril contrast. Die kende twee wereldoorlogen, een reeks genocides en diverse door falende overheden veroorzaakte hongersnoden, met een duizelingwekkend aantal slachtoffers van 100 tot 200 miljoen mensen tot gevolg. De atoombommen op Hiroshima en Nagasaki doodden meer dan 150.000 mensen – waarschijnlijk meer dan er in 50.000 v.Chr. op aarde leefden. Maar in 1945 telde de wereld zo'n 2,5 miljard inwoners, en gedurende de hele 20ste eeuw hebben ongeveer tien miljard mensen geleefd. Dat betekent dat de 100 tot 200 miljoen doden als gevolg van de oorlog in totaal slechts 1 tot 2 procent van onze wereldbevolking vormden. Voor wie het geluk had om in de geïndustrialiseerde 20ste eeuw geboren te worden, was de kans om door geweld of de gevolgen daarvan om het leven te komen gemiddeld tien keer kleiner dan in de steentijd.

Deze uitkomst wekt misschien verbazing, maar heeft een nog veel verrassender verklaring: juist oorlog heeft de wereld zoveel veiliger gemaakt. In de eerste vijf hoofdstukken zal ik proberen duidelijk te maken hoe dat mogelijk was. Vanaf zo'n tienduizend jaar geleden werd na een oorlog de verliezende partij steeds vaker door de overwinnaars ingelijfd, waardoor grotere samenlevingen ontstonden. Dit verschijnsel beperkte zich eerst tot enkele gebieden, maar verbreidde zich langzaam over de hele wereld. Die grotere samenlevingen functioneerden alleen als de machthebbers een sterk bestuursapparaat ontwikkelden – en om aan de macht te blijven, moesten de machthebbers allereerst het geweld binnen de samenleving zien te onderdrukken.

Het was vrijwel nooit hun goede inborst die de heersers van deze rijken aanzette tot het bedrijven van vredespolitiek. Zij traden hard op tegen geweld omdat beschaafde burgers nu eenmaal eenvoudiger te besturen zijn en gemakkelijker belastingen afdragen dan opstandige, moordzuchtige onderdanen. Het bijkomende resultaat was dat het aantal geweldsdoden vanaf de steentijd tot de 20ste eeuw met negentig procent is afgenomen.

Daarbij ging het er niet altijd even prettig aan toe. Of het nu de Romeinen in Groot-Brittannië of de Britten in India betrof, het brengen van de vrede ging vaak gepaard met dezelfde wreedheden als die de vrede sticht-

ters wilden uitbannen. Ook was het een grillig proces: soms schoot het aantal gewelddoden op een bepaalde plaats omhoog en bereikte dit korte tijd weer het niveau van de steentijd. Tussen 1914 en 1918 kwam bijna een op de zes Serviërs om het leven door geweld, ziekte of verhongering. En uiteraard leent niet ieder bewind zich even goed voor het ontwikkelen van een vreedzame samenleving. Democratieën zijn misschien niet altijd even efficiënt, maar in de regel verslinden zij niet hun eigen kinderen. In een dictatuur loopt alles op rolletjes, maar doorgaans worden er nogal wat mensen geëxecuteerd, vergast of uitgehongerd. Ondanks alle verscheidenheid, de vele mogelijke kanttekeningen en de vele uitzonderingen op de regel heeft oorlog de afgelopen tienduizend jaar echter overheden voortgebracht die op hun beurt voor vrede hebben gezorgd.

Mijn tweede argument is dat oorlog weliswaar het ergst denkbare middel is om grotere, vreedzame samenlevingen tot stand te brengen, maar dat wij mensen eigenlijk niets beters hebben kunnen bedenken. *Lord knows, there's got to be a better way* zong Edwin Starr, maar die is er kennelijk niet. Als de stichting van het Romeinse Rijk niet gepaard gegaan was met het afslachten van miljoenen Galliërs en Grieken, als bij het ontstaan van de Verenigde Staten niet miljoenen indianen waren vermoord, als in deze en vele andere gevallen conflicten niet met geweld maar door overleg zouden zijn opgelost, dan had de mensheid de voordelen van grotere samenlevingen kunnen genieten zonder daarvoor zo'n hoge tol te betalen. Maar zo is het niet gegaan. Het is een deprimerende gedachte, maar opnieuw lijken de aanwijzingen overtuigend. Mensen zijn bijna nooit bereid hun vrijheid – inclusief het recht om de ander te doden of tot de bedelstaf te brengen – op te geven, tenzij onder dwang. Het verliezen van een oorlog of een dreigende nederlaag is zo ongeveer het enige dat hen zover kan krijgen. Als overheden ons leven inderdaad veiliger gemaakt hebben en oorlog echt zo ongeveer het enige middel is dat wij hebben kunnen bedenken om deze overheden tot stand te brengen, dan kunnen we niet anders dan vaststellen dat oorlog inderdaad ergens goed voor is geweest.

Mijn derde argument gaat nog een stap verder. Ik wil aantonen dat de uit oorlog voortgekomen grotere samenlevingen ons leven niet alleen veiliger, maar – alweer over de langere termijn – ook rijker hebben gemaakt. Vrede schiep de juiste voorwaarden voor economische groei en een hogere levensstandaard. Ook dat verliep volgens een uiterst grillig

proces: na een oorlog sloeg de winnende partij vaak aan het verkrachten en plunderen, waarbij het gebied van de overwonnenen werd ingelijfd en een groot deel van de bevolking als slaaf werd verkocht. De verliezende partij verviel vaak generaties lang tot armoede. Oorlog is afgrijpselijk smerig. Maar met het verstrijken van de tijd – variërend van enkele tientallen jaren tot meerdere eeuwen – zijn met het ontstaan van een grotere samenleving uiteindelijk zowel de afstammelingen van de overwinnaars als die van de verliezers beter af. Over de lange termijn bezien is het patroon opnieuw onmiskenbaar. Doordat oorlog geleid heeft tot grotere samenlevingen, sterkere overheden en meer veiligheid, is de wereld rijker geworden.

Deze drie argumenten op een rijtje zettend, kunnen we maar één ding concluderen. Oorlog heeft grotere samenlevingen voortgebracht die geregeerd worden door sterkere overheden, die op hun beurt voor vrede gezorgd hebben en daarmee de voorwaarden voor welvaart hebben geschapen. Tienduizend jaar geleden telde de aarde maar zes miljoen bewoners. Zij werden gemiddeld ongeveer dertig jaar oud en leefden van het equivalent van minder dan twee Amerikaanse dollar per dag. Nu leven er meer dan duizend keer zoveel mensen op aarde, zeven miljard, om precies te zijn, die meer dan twee keer zo oud worden – de gemiddelde leeftijd ligt wereldwijd op 67 jaar – en meer dan twaalf keer zoveel verdienen: het gemiddelde inkomen bedraagt wereldwijd 25 dollar per dag.

Oorlog is dus zeker ergens goed voor geweest – misschien te goed zelfs, want mijn vierde argument is dat oorlog inmiddels zijn eigen graf aan het graven is. Duizenden jaren lang hebben oorlog en verwoesting op de lange termijn voor vrede en welvaart gezorgd, maar tegenwoordig hebben we met onze uiterst verwoestende wapens en superefficiënte organisatie het oorlog voeren zo geperfectioneerd, dat deze vorm van strijd zichzelf langzamerhand onmogelijk heeft gemaakt. Was het die nacht in 1983 allemaal anders gelopen – was Petrov in paniek geraakt en had de secretaris-generaal daadwerkelijk met een druk op de knop in de daaropvolgende week een miljard mensen gedood – dan zou het aantal geweldsdoden in de 20ste eeuw in één klap naar het niveau van de steentijd gestegen zijn; en waren de gevolgen van al die kernkoppen inderdaad zo desastreus geweest als sommige wetenschappers vreesden, dan zou al het menselijk leven nu misschien uitgestorven zijn.

Het goede nieuws is niet alleen dat dit niet gebeurd is, maar ook dat